

KULTŪRAS PĀRNESE UN IDENTITĀTES UZTURĒŠANA LATVIEŠU EMIGRANTU ĢIMENĒS

Passing Identity and Ethnic Culture in Latvian Emigrant Families

Ilze Koroleva

Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, Latvia

Maruta Pranka

Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, Latvia

Ginta Elksne

Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, Latvia

Abstract. *The paper discusses the problem of preserving native Latvian language and the transfer of cultural identity in Latvian diaspora. One of the central tasks for Latvia's diaspora policy is to support preservation of Latvian language and culture in diaspora with the aim of strengthening the Latvian identity and the sense of belonging to Latvia. Support is provided to diaspora schools for preserving Latvian language, culture and identity outside of Latvia. However, for children not to lose their Latvian language skills it is important that the language is used also in the family.*

This paper uses a combination of a quantitative survey and in-depth interviews with the parents of children in diaspora. The aim is to ascertain the language situation in the diaspora, explore practices and perspectives on sustaining Latvian language and ethnic culture.

In the theoretical aspect, the research data is approached with reference to P. Bourdieu's view on language skills as linguistic capital, a form of cultural capital. Parent's attention to sustaining their heritage language in emigration is analysed in relation to children's identity formation and family communication with family members left behind.

The data confirms that parents play a big role in language acquisition and sustaining by children in emigration, and parents hold the main responsibility in the process of realizing ethnic identity as a value.

Keywords: *cultural capital, heritage language, language and identity, migration.*

Ievads

Introduction

Latviešu valodas un kultūras saglabāšana diasporā tiek definēts kā viens no galvenajiem diasporas politikas uzdevumiem (LR Diasporas likums, 2018). Kā norāda LU pētniece Daina Grosa, "latviešu valodai likumā piešķirta būtiska nozīme diasporā saistībā ar diasporas latvisko identitāti, valodas saglabāšanu

(uzturēšanu) un apguvi (pārsvarā bērniem), un likumā ietverti atbalsta pasākumi un darbības, kas Latvijas valstij būtu jāveic, lai diasporas politikas uzdevumus varētu īstenot” (Grosa, 2020, 47). Īpaši nozīmīgi tas ir tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuri dzīvo ārvalstīs ar maziem bērniem un vēlas rūpēties par viņu valodas un latviskās identitātes saglabāšanu.

Latvijas zemā dzimstība nenodrošina paaudžu nomaiņu, un to vēl pastiprina darbspējīgā vecumā esošu iedzīvotāju ekonomiskā migrācija. Ja vēl pat pēc 2008.–2009. gada ekonomiskās krīzes Latvijā visbiežāk sastopamā prakse bija vecākiem emigrēt, bērnu audzināšanu uzticot ģimenes locekļiem, tad pēdējo gadu tendences liecina, ka ģimenes biežāk emigrē kopā ar bērniem vai arī bērni pārceļas pie vecākiem uzreiz pēc tam, kad vecāki ir iekārtojušies jaunajā mītnes zemē (Kamerāde & Skubiņa, 2019). Analizējot Latvijas emigrantu bērnu valodas un identitātes veidošanos, īpaši aplūkota t.s. “viena ar pusi paaudze” jeb bērni, kuri dzimuši Latvijā, bet emigrējuši bērna vecumā (Kārkliņa & Kamerāde, 2019). Aizvien vairāk bērniem, kas jau dzimuši ārpus Latvijas, latviešu valoda jāapgūst jau kā otrā vai trešā valoda. Ņemot vērā aizbraucēju vecumu, pieaug to bērnu skaits, kuri dzimuši jau emigrācijā un kuru saikne ar Latviju, veidojas lielā mērā pateicoties viņu vecāku un radnieku pūlēm.

Nozīmīga loma valodas un identitātes stiprināšanā ir diasporas latviešu skolām (Lulle & Kļave, 2015; Grosa, 2020), kurām tiek sniegts atbalsts arī no Latvijas puses. Tomēr būtiskākā ietekme latviešu valodas, kultūras un nacionālās identitātes saglabāšanā ārpus Latvijas un atslēga tam, lai bērns apgūtu un nezaudētu latviešu valodas prasmes, ir latviešu valodas lietošana ģimenē. Vecākiem šajā ziņā ir svarīgākā loma bērna valodas apgūvē, un vecāki arī uzņemas galveno atbildību latviskuma kā vērtības apzināšanās procesā.

Pētījumi liecina, ka vecāki rūpējas un viņiem ir svarīga savas valodas un kultūras nodošana bērniem, arī esot emigrācijā. Taču bieži tas prasa piepūli – ir jāatrod papildu laiks, līdzekļi, motivācija. Īpašs izaicinājums tas ir etniski jauktajās ģimenēs. Vecākiem nav pienākums iemācīt bērniem latviešu valodu un dot ieskatu kultūrā un vērtībās, pat pretēji – reizēm daudz vienkāršāk ir iekļauties jaunajā sabiedrībā, īpaši jau pašiem bērniem, kuri izglītību iegūst un ar saviem vienaudžiem komunicē ne latviešu, bet citā – mītnes zemē dominējošā valodā.

Teorētiskais pamatojums *Theoretical Basis*

Migrācija nozīmē daudz vairāk nekā ģeogrāfisko robežu šķērsošana. Tā ietver arī pāreju no vienas sabiedrības citā ar tai raksturīgām apakšstruktūrām, kas veicina liela mēroga pārmaiņas sociālajā, ekonomiskajā un kultūras ziņā. Valoda

ir pamatnosacījums integrācijai un dalībai jaunajā sociālajā telpā, un tai ir liela loma sociālās mobilitātes pieredzē (Zschomler, 2019).

Pjērs Burdjē (*Bourdieu*) valodas zināšanas kvalificē kā lingvistisko kapitālu, kas ir viens no kultūras kapitāla veidiem. Tas ir mantots vai apgūts laika ritējumā, tas ietekmē *habitus*. Kultūras kapitāls “ir zināšanas, prasmes un citi ieguvumi kā izglītība vai tehniskā kvalifikācija” (Bourdieu, 1991).

Burdjē un Žans Klods Paserons (*Passeron*) definē kultūras kapitālu kā kultūras labumus, kas nākamajai paaudzei tiek nodoti ar ģimenes dažādu pedagoģisko darbību – izglītību visplašākajā nozīmē, kuras vērtība ir atkarīga no starpības starp dominējošās pedagoģiskās darbības uzspiesto un ģimenes pieņemto pedagoģiskās darbības ieaudzināto kultūru dažādās sabiedrības grupās vai šķirās (Bourdieu & Passeron, 1990).

Pēc Burdjē domām, kultūras kapitāls ir ar tādu pašu vērtību kā ekonomiskais kapitāls un sociālais kapitāls. Kultūras kapitāls var izpausties kā lingvistiskais kapitāls, kas arī pārsvarā tiek nodots ģimenē. Lai gan kapitālu tā dažādajos veidos bērni manto no saviem vecākiem mājās, tas var tikt iegūts arī citā ceļā (Bourdieu, 1991). Lingvistiskais kapitāls kā kultūras kapitāla sastāvdaļa ir ar nepārvērtējamu ietekmi uz sasniegumiem izglītībā. Burdjē un Paserons uzsver, ka “valoda nav tikai komunikācijas instruments: tā kopā ar bagātāku vai trūcīgāku vārdu krājumu nodrošina lielāku vai mazāku kategoriju kompleksu, tādējādi spējot atšifrēt un veikli rīkoties ar sarežģītajām struktūrām, un tas lielā mērā atkarīgs no ģimenē nodotās valodas” (Bourdieu & Passeron, 1990: 73). Bet kapitālu vērtība ir atkarīga no konteksta. Mainoties kontekstam, kapitālu vērtības var tik revidētas, pārvērtētas. Mainot mītnes zemi, emigrējot, dzimtā valoda var zaudēt savu kā lingvistiskā kapitāla vērtību, indivīdam nonākot zemē ar citu dominējošo valodu.

Valoda kā simboliska vara, atsaucoties uz Burdjē, ir ārkārtīgi svarīga migrantu simboliskajām cīņām dažādās sociālajās hierarhijās, kurās viņi nonāk, – no vienas puses, pašā migrantu populācijā un, no otras puses, uzņemošās valsts sabiedrībā attiecībās ar vietējo populāciju (Sayad, 2004). “Pareizā” valodas kompetence ir galvenais faktors, kas ietekmē migrantu atšķirības attiecībā uz izglītības līmeni, ienākumiem un sociālo stāvokli, piemēram, vai viņi savā jaunajā apkārtnē piedzīvo iekļaušanu vai atstumtību dažādās sociālajās jomās (Adsera & Pytlikova, 2015).

Uzņemošās valsts valodas zināšanas ir viena no galvenajām prasmēm, lai sekmīgi integrētos tajā. Savukārt dzimtās valodas zināšanas ir svarīga etniskās identitātes un piederības dimensija. Valodas un etniskās piederības savstarpējo saikni raksturo identificēšanās ar noteiktu kultūras kopienu. Šī piederība noteiktas kultūras kopienai un pakāpe, ar kuru cilvēki sevi identificē kā kultūras kopienas locekļus, var būt dažādu līmeņu, sākot no dziļas iesaistes līdz piederības

noliegumam. Indivīds var izvēlēties, dodot priekšroku kādas valodas apgūšanai un zināšanām tajā, bet atšķirībā no tā, nav iespējams izvēlēties dzimto valodu.

Akadēmiskos pētījumos un ikdienas kontekstā, domājot par dzimtās valodas uzturēšanu ārpus izcelsmes valsts, tiek lietots termins “mantotā valoda” (*heritage language*). Līdztekus tam tiek lietoti arī termini “mājas valoda”, “dzimtā valoda”, “etniskā valoda”, “kopienas” un “izcelsmes valoda”. Šie termini attiecas uz valodām, kas nav dominējošās un kurās runā valstī dzīvojošās minoritātes (Van Deusen-Scholl, 2003). Mantotā valoda konkrētajā pētījumā un rakstā domāta kā valoda, kura ir dzimtā valoda un ar kuru tiek veidota un uzturēta saikne ar savas izcelsmes kultūru, un kas tiek nodota nākamajām paaudzēm. “Valoda kvalificējama kā mantotā valoda, ja tā ir mājas runāta valoda vai kā citādi viegli pieejama bērniem, un būtībā šī valoda nav sabiedrības dominējošā valoda” (Rotman, 2009, 156).

Izšķir valodas pārnesei, t.i., mantoto valodu nododot bērniem ģimenē, un valodas uzturēšanu plašākā sabiedrībā, vērstu uz tās tālāku attīstību. Pētījumi rāda, ka divvalodība ir relatīva: ļoti maz cilvēku labi runā divās valodās, paturot dzimtās valodas kontroli pār abām valodām. Bilingvālajiem indivīdiem tomēr dominējoša ir viena no valodām (Bialystok & Feng, 2010).

Mantotās valodas saglabāšanu un zaudēšanu ietekmē dažādi faktori, kurus iedala divās kategorijās: individuālais līmenis un grupas līmenis. Individuālā līmeņa faktori ir personas vecums, dzimums, dzimšanas vieta, izglītība, laulības modelis, migrācijas iemesls, uzturēšanās ilgums uzņēmējā valstī, dominējošās valodas priekšzināšanas un valodu dažādība mītnes zemē. Grupas līmeņa faktori ir etniskās grupas lielums un izklīde mītnes zemē, valsts valodas politika un dzimtās valodas lingvistiskās atšķirības no vairākuma valodas (Kipp, Clyne, & Pauwels 1995).

Pētījumi rāda, ka labāki rezultāti valodas pārnesei ir bērniem nekā valodas uzturēšanā pusaudžu un jaunu pieaugušo vidū (Nesteruk, 2010). Analizējot zinātnisko pētījumu rezultātus, Olena Nesteruka uzsver, ka nozīmīgākie faktori, kas veicina dzimtās valodas saglabāšanu imigrantu bērniem, ir vecāki, kas mājās runā dzimtajā valodā, tās pašas etniskās izcelsmes draugi un atbalstošie etniskie tīkli. Imigrantu vidē dominē vēlme mācīt bērniem viņu dzimto valodu, tādējādi veicinot dzimtās kultūras pārnesei un pozitīvu mijiedarbību šajā aspektā ģimenē, un valodas praktiskā lietošana mājās ir viens no spēcīgākajiem faktoriem mantotās valodas uzturēšanā (Nesteruk, 2010). Turklāt dažas kopienas motivē bērnus mācīties savu mantoto valodu, uzsverot ne tikai kultūras un identitātes uzturēšanas nepieciešamību, bet arī šīs valodas lietotāju iespējamus ekonomiskos ieguvumus (Diskin, 2020).

Pētījumi rāda nacionālās identitātes un valodas ciešu saistību un pamato, ka tā tiek konstruēta caur valodu. Nacionālās identitātes attīstība norisinās paralēli ar sociālo integrāciju un valodas apgūšanu, un, apgūstot jaunās mītnes zemes

valodu, migranti var sekmīgāk internalizēt tās vērtības, tradīcijas un kultūru (Kamerāde & Skubiņa, 2019). Ģimenes saites, piedalīšanās dažādos rituālos, kultūras praksēs un aktivitātēs ir galvenie līdzekļi, lai uzturētu sapratni par etnisko identitāti un mājas un piederības sajūtu transnacionālās ģimenēs (Goulbourne, Reynolds, Solomos, & Zontini, 2011). Gan iepriekšējie pētījumi (Nesteruk, 2010), gan raksta autoru pētnieciskā pieredze liecina, ka mantotās valodas uzturēšanā un kultūras pārnesē līdzās vecāku ieguldījumam nozīmīga loma ir arī iespējām iegūt izglītību skolās, kas nodrošina apmācību mantotajā valodā. Mantotās valodas apguvē svarīga ir arī etniskās kopienas resursu izmantošana ar baznīcu, kopienu centru u.tml. palīdzību, veicinot mantotās valodas apguves pieejamību skolās, dienas centros un valodas apmācību nodarbībās.

Izmantojot Entonija Gidensa (*Giddens*) “ontoloģiskās drošības” jēdzienu, cilvēks var justies drošs, kad izjūt kārtības, nepārtrauktības un stabilitātes izjūtu, kas izraisa kontroles sajūtu. Modernitāte ir padarījusi patību (*self*) par refleksīvu projektu, kur sociālais stāvoklis nav tik nozīmīgs un indivīdi, veidojot sevi, piedzīvo gan jaunas brīvības, gan jaunus izaicinājumus (Giddens, 1991). Gidensa raksturoto ontoloģisko drošību, esot emigrācijā, vecāki mēģina gan meklēt paši, gan nodrošināt to bērniem. Koncentrējoties uz ģimenes pieredzi, Stratklaidas Universitātes profesore Daniela Saima (*Sime*) analizē spriedzi, ko migrācija rada ģimenes attiecībās, emocionālos traucējumus un draudus indivīda piederības izjūtai un ontoloģiskajai drošībai, vienlaikus uzsverot šīs iekšējās (ne)drošības, kuras uztvere laika gaitā mainās atkarībā no ģimenes apstākļiem, nepastāvīgumu (Sime, 2018). Pētnieki norāda uz to, cik trausls ir līdzsvars starp ekonomiskajiem ieguvumiem migrācijas rezultātā un “upuriem” attiecībā pret emocionālo “samaksu/ maksu”, kas visbiežāk tiek identificēta ar kontaktu zaudēšanu ar bērniem un ģimenes locekļiem, ar sociālā atbalsta tīklu zudumu, kas viennozīmīgi ietekmē indivīda apmierinātību, subjektīvās labklājības līmeni (Skrbiš, 2008; Sime, 2018).

Latvijas emigrantu kopienas izpētes dati rāda, ka nereti tieši bērnu nākotne, izglītības iespējas un plašāki veselības aprūpes pakalpojumi ir bijuši pamatā galīgajam lēmumam emigrēt (Hazans, 2015; Saulītis & Mieriņa, 2015). Finansiālā drošība tiek uzskatīta par visas ģimenes drošības priekšnoteikumu, pieņemot, ka tai sekos arī emocionālā drošība (Sime, 2018). Taču finansiālā un materiālā drošība ne vienmēr atsver emocionālo nedrošību, ko bieži izjūt bērni, šķirti no tuviniekiem (Sime, 2018). Vecāki jūt pienākumu rūpēties, lai kompensētu nedrošības sajūtu emigrācijā, sniedzot cita veida drošību – materiālo labklājību, kā arī cenšoties panākt, lai bērni saglabā dzimto valodu, kultūru, piederības sajūtu etniskajai dzimtenei un apgūst arī mītnes zemes kultūru.

Metodoloģija **Methodology**

Pētījuma mērķis ir analizēt datus par vecāku motivāciju un iespējām saglabāt bērniem latviešu valodu emigrācijā, kā arī identitātes un kultūras pārnesei caur valodu un vecāku pieredzi, izmantojot kvantitatīvās pētījumu metodes, lai aptvertu pēc iespējas plašu un daudzveidīgu mērķa grupas auditoriju, un kvalitatīvās pētījumu metodes, kas dod iespēju padziļināti analizēt izvirzītos pētnieciskos jautājumus.

Lai kopumā raksturotu vecāku attieksmes pret latviešu valodas lietojumu un valodas nozīmi bērnu identitātes veidošanā, izmantoti Latvijas emigrantu longitudinālā pētījuma kvantitatīvo aptauju dati. Pirmā viļņa jeb bāzes aptaujas, kura veikta ESF granta “Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika” ietvaros 2014. gadā, izlase aptver 14 048 respondentus no 118 valstīm. Pētījuma otrajā vilnī, kas realizēts 2019. gadā Latvijas Zinātnes padomes (LZP) granta “Labklājības un sociālās integrācijas izpēte likvidās migrācijas kontekstā: longitudinālā pieeja” ietvaros, aptaujāti 6242 ārpus Latvijas dzīvojošie latvieši un Latvijas valstspiederīgie, bet longitudinālā pētījuma paneļa dalībnieku aptaujā, kas veikta Latvijas Valodas aģentūras pasūtītā pētījuma “Latviešu valoda diasporā: situācijas izpēte” vajadzībām 2020. gadā, piedalījās 1452 vecāki, kuri dzīvo kopā ar nepilngadīgiem bērniem.

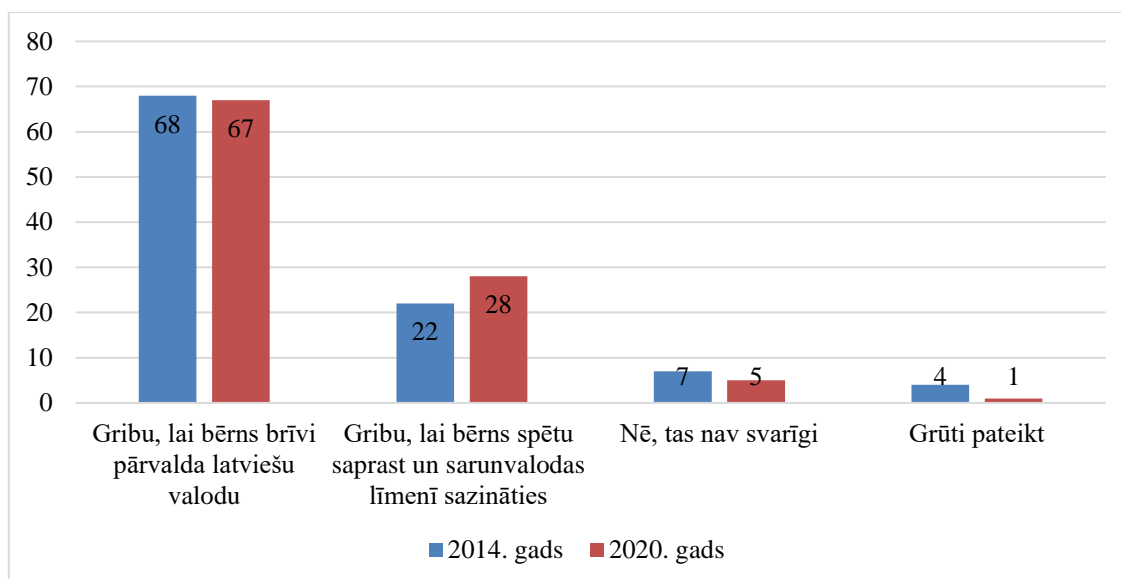
Lai padziļinātu izpratni par kultūras, valodas pārnesei emigrantu ģimenēs, skaidrotu vecāku viedokļus par bērnu valodas situāciju emigrācijā, kā arī ilustrētu kvantitatīvi raksturotās attieksmes, izmantoti dzīvesstāsti un padziļinātās intervijas ar emigrācijā dzīvojošajiem latviešiem no Latvijas Nacionālās mutvārdu vēstures (NMV) krājuma. Stāstu jeb naratīvu vērtība ir ne vien faktoloģiskās informācijas ieguvē, bet arī analizējot komplicētās attiecības starp pašu naratīvu, laiku un atmiņu, kad tiek caurskatīta un revidēta pagātne, lai atrastu saikni ar pašreizējo identitāti (Riessman, 2008).

Pētījuma vajadzībām tika atlasītas divdesmit piecas dzīvesstāstu intervijas ar respondentiem, kuri emigrējuši no Latvijas pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā, kā arī viena intervija ar respondentu, kura atstājusi Latviju kā bērns astoņu gadu vecumā. Intervijas ierakstītas laika posmā no 2010. gada līdz 2019. gadam Zviedrijā un Lielbritānijā. Veicot naratīvu tematisko analīzi, pētīta respondentu attieksme pret etniskās kultūras un valodas saglabāšanu emigrācijā. Lai nodrošinātu datu konfidencialitāti, respondentu vārdi tekstā ir mainīti. Intervijas tekstā apzīmētas ar saīsinājumu, kur “NMV” norāda uz Nacionālās Mutvārdu vēstures kolekciju, savukārt sekojošais skaitlis norāda uz intervijas atrašanās vietu kolekcijā.

Valoda un identitāte: Vecāku aptaujas dati

Parents' Views on Language and Identity: Analysis of Survey Data

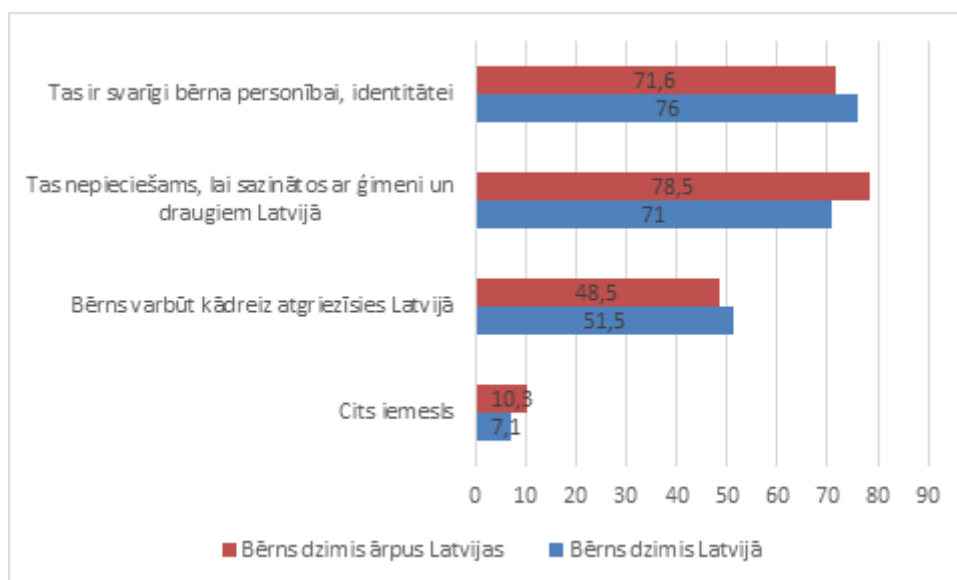
Ņemot vērā valodas izšķirošo nozīmi etniskās kultūras pārnēsē un identitātes veidošanā emigrācijā (Nesteruk, 2010; Grosa, 2020), viens no svarīgākajiem aspektiem ir latviešu valodas lietojums ģimenē, bet jo īpaši – vecāku attieksme pret latviešu valodas mācīšanu bērniem. Kvantitatīvo aptauju dati liecina, ka lielākā daļa emigrācijā dzīvojošo vecāku vēlas, lai bērni saprastu un runātu latviešu valodā. Turklāt vecāku attieksme laika gaitā saglabājas salīdzinoši nemainīga. Līdzīgi kā 2014. gadā (Mieriņa, 2016), tāpat arī šobrīd aptuveni 68% vecāku vēlas, lai viņu bērns/-i brīvi pārvaldītu latviešu valodu. Bet to vecāku īpatsvars, kuri vēlētos, lai bērns saprastu un vismaz sarunvalodas līmenī spētu sazināties latviešu valodā, ir pat nedaudz pieaudzis (no 22% līdz 28%) (Mieriņa, Koroļeva, Jansone, & Grosa, 2020).

1. attēls. Vecāku attieksme pret bērna latviešu valodas zināšanām (%)
Figure 1 Parents' Attitude towards Children's Knowledge of Latvian (%)

Lai saglabātu latviešu valodu un stiprinātu latvisko identitāti diasporā, svarīga ir vecāku motivācija un vēlme mācīt bērniem šo valodu, sekmēt valodas apguvi un lietošanu. Pētījumu dati (Mieriņa et al., 2020) liecina, ka viens no būtiskākajiem iemesliem, kāpēc vecākiem šķiet svarīgi, lai bērns zinātu latviešu valodu, ir nepieciešamība sazināties ar ģimeni un draugiem (šo iemeslu min 78% respondentu). Aplūkoto problēmu kontekstā īpaši jāatzīmē tas, ka gandrīz tikpat liela daļa vecāku (73%) uzskata, ka latviešu valoda ir svarīga bērna personības attīstībai un identitātei. Lūkojoties nākotnē no izcelsmes zemes skatpunkta,

cerības vieds tas, ka 49% vecāku min arī bērnu iespējamo atgriešanos Latvijā (2. attēls). Starp nosauktajiem valodas zināšanu svarīguma motīviem nav novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības atkarībā no tā, vai bērns dzimis Latvijā vai ārpus tās. Latvijā dzimušo bērnu vecāki nedaudz biežāk nekā pārējie min identitātes saglabāšanu (76%) un pieļauj atgriešanos Latvijā (52%), savukārt, runājot par bērniem, kuri dzimuši jau ārzemēs, vecāki biežāk (79%) uzskata, ka valoda ir svarīga, lai bērns spētu sazināties ar vecvecākiem, radiem un draugiem Latvijā. Pie citiem iemesliem minēts gan tas, ka jebkura valoda ir svarīga bērna attīstībai, izaugsmei, gan tas, lai bērns apzinātos savas saknes, piederību savai vai savu vecāku izcelsmes zemei. To spilgti ilustrē respondentu komentāri: “*Bērnam ir jāzina, jāiepazīst un jāgodā savu sakņu zemi!*”; “*Tā ir svarīga daļa no latvietības ... Nepieciešama, lai izprastu mūsu kultūru, vēsturi*”; “*Lai saprot, kādā valodā dzied mamma sirds un dvēsele*”; “*Man ir svarīgi, lai mani bērni mani saprot un sajūt, un saprast un sajūst mani līdz galam var tikai latviešu valodā!*”

2. attēls. *Kāpēc latviešu vecākiem svarīgi, lai bērns zinātu latviešu valodu (%)*
 Figure 2 *Why Is It Important for Latvian Parents that Their Child Knows Latvian (%)*

Veidu, kā apgūt, uzturēt latviešu valodu un stiprināt bērnos latvisko identitāti, ir daudz, un to izvēle atkarīga gan no ģimenes motivācijas, gan no dažādu resursu pieejamības. Latviešu valodas apguvei un uzturēšanai visbiežāk izmantotās aktivitātes var iedalīt vairākās grupās. Vairāk nekā puse vecāku nosauc grāmatu lasīšanu latviešu valodā un saziņu ar ģimenes locekļiem (bērnu gadījumā pārsvarā tie ir vecvecāki) vai draugiem Latvijā, kā arī atbilstoši iespējām bērnu viesošanos brīvlaikā pie vecākiem, radiem Latvijā. Liela daļa respondentu atzīst latviešu gadskārtu un valsts svētku svinēšanas nozīmi latviešu valodas

saglabāšanā. Citas aktivitātes, kuras nosauc gandrīz puse respondentu, ir laika pavadīšana kopā ar citām latviešu ģimenēm, filmu skatīšanās un spēles latviešu valodā, latviešu pasākumu apmeklēšana. Aptuveni trešdaļa vecāku atzīmē nedēļas nogales skolas, nometnes Latvijā kā nozīmīgu resursu valodas un kultūras uzturēšanā. Un pēdējā aktivitāšu grupa, kas lielā mērā atkarīga no iespējām katrā atsevišķā valstī, dzīvesvietā, – tā ir līdzdalība pašdarbības kolektīvos – deju kopās, koros utt. (Mieriņa et al., 2020).

Arī 2014. gada emigrantu kopienas aptaujas datu padziļināta analīze ļāva secināt, ka galvenais faktors, kas nosaka, cik labas vai pretēji – vājas būs bērna latviešu valodas zināšanas, ir tas, kāda valoda tiek lietota ģimenē. Tikai tad seko ārējie faktori – iespēja uzturēties latviskā vidē un bērna paša ieguldījums – grāmatu lasīšana utt. Būtiska loma ir vecāku motivācijai iemācīt bērnam šo valodu. Visnegatīvāk mazu bērnu latviešu valodas prasmes ietekmē ārpus Latvijas pavadītais laiks, turpretī, pieaugot bērna vecumam un valodas prasmēm nostabilizējoties, zināšanas tik ātri vairs nepiemirstas (Mieriņa, 2016).

Gan 2014. gadā, gan 2020. gada aptauju dati apstiprina arī, ka uzturēt ‘dzīvu’ latviešu valodu un palīdzēt bērniem veidot latvisko identitāti ārpus Latvijas īpašs izaicinājums ir etniski jauktajām ģimenēm, kurās viens no vecākiem ir cittautietis (Mieriņa, 2016). Lai arī vairākumā gadījumu (74%) dzīvesbiedra attieksme ir atbalstoša (izņemot krievu tautības respondentus, no kuriem atbalstoša attieksme ir tikai 27%), tomēr nereti jāreķinās ar negatīvu dzīvesbiedra attieksmi vai pat nopietniem iebildumiem pret viņam nesaprotamas valodas lietošanu ģimenē: piemēram, dažas atbildes no atklātajiem jautājumiem: “*Tēvs mājās vēlējās dzirdēt tikai [mītnes zeme] valodu*”, “*vienmēr esam sarunājušies mājās angļiski, jo viņam [vīram] nepatīk, ka viņš nesaprot, ko es saku bērniem, ... man nav iespēju runāt ar bērniem latviski*”. Ņemot vērā, ka, dzīvojot citā (vecāku mītnes zemes) valodas vidē, bērniem šī valoda “pielīp” daudz ātrāk nekā pašiem vecākiem, pēdējiem jāpieliek īpašas pūles, lai bērnu motivētu apgūt un lietot mantoto, sava tēva vai mātes valodu.

Pēdējos secinājumus, kā arī iepriekš aplūkotos kvantitatīvos raksturojumus padziļina un spilgti raksturo tālāk aplūkotie fragmenti no emigrantu dzīvesstāstiem.

Valoda un identitāte: dzīvesstāstu interviju analīze *Language and Identity: an Analysis of Life Stories*

NMV kolekcija pārsvarā glabā vecākās paaudzes cilvēku dzīvesstāstus, liela daļa no kuriem pēc Otrā pasaules kara devušies trimdā un kuru stāsti liecina par piespiedu forsētās migrācijas radīto lūzumu, par adaptācijas stratēģijām jaunajā vidē un dažādiem veidiem, kā uzturēt un saglabāt dzimto valodu un etnisko

identitāti. Pēdējos gados NMV kolekcija ir mērķtiecīgi papildinājusies arī ar t.s. jaunās emigrācijas (pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. g.) pārstāvju dzīvesstāstiem, kas devušies prom no Latvijas dažādu iemeslu dēļ, pārsvarā labāk apmaksāta darba meklējumos, kas nodrošinātu ģimenes labklājību, bērniem nepieciešamo veselības aprūpi, izglītības iespējas, kā arī dažādu personisku faktoru dēļ.

Dainas (emigrējusi kopā ar mazgadīgiem bērniem 2016. gadā ekonomisku apsvērumu dēļ un lai apvienotos ar vīru, kuram Latvijā bija grūti atrast pietiekami labi apmaksātu darbu) stāsts dod iespēju padziļināt izpratni par iemesliem, kādēļ emigranti vēlas bērniem uzturēt latviešu valodu. Tie ir identitātes izjūta un saikne ar ģimeni Latvijā: *“Noteikti man mājās būs latviešu valoda. Pati mācīšu viņiem [bērniem]. – Kāpēc tev tas ir svarīgi? – Tā ir mana identitāte. Tas ir svarīgi dēļ omēm. Ja viņš izdomās, ka viņš grib atpakaļ, lai nebūtu tā, ka es viņam esmu to liegusi. Man šķiet, ka jebkuram aizbraucējam jārunā latviski, vai tas ir Anglijā vai Īrijā.”* [NMV-4561]

Arī Ieva (emigrējusi, apprecoties ar ārzemnieku pagājušā gadsimta 90. gadu beigās; pirmais bērns dzimis Latvijā, vēl divi emigrācijā) norāda uz latviskās piederības sajūtas saglabāšanas nepieciešamību un to, ka viņa radījusi apstākļus, ka viņas dēls nākotnē varēs izvēlēties – atgriezties Latvijā vai dzīvot citur: *“Tā ir sava veida piederība. Varbūt tas saistīts ar sajūtu, kad augu, tad Latvija bija kaut kas tāds, kas bija jāšargā, jālolo un jāpatur, lai tas netiktu iznīcināts. [..] Tā latviskā piederība, kultūras mantojums, tas vienkārši ir, tā pat nav diskutējama lieta. Bērni ir dzimuši šeit. Dēlam joprojām ir Latvijas pilsonība. [Intervija ierakstīta 2010. gadā, kad Latvijā vēl nebija atļauta dubulpilsonība. – aut.] Es domāju, ka mēs nekad neatmetam domu, ka kādreiz varbūt atgriezāties tur dzīvot. Tās tomēr ir mūsu saknes.”* [NMV-3703]

Sanitas stāstā (emigrējusi 2000. gadu vidū personīgu iemeslu vadīta; emigrācijā apprecējusies, vīrs – ieceļotājs jaunajā mītnes zemē Zviedrijā no trešās valsts, ģimenē aug bērni) blakus nepieciešamībai sazināties ar radniekiem Latvijā un domām par bērna iespējamo atgriešanos kaut kad nākotnē atklājas arī dzimtās valodas nozīme saziņā ar bērnu, iespēja izteikt visu emociju gammu, precīzāk nodot otram savus pārdzīvojumus: *“Latviešu ir mana dzimtā valoda, kurā es varu pateikt visu, kurā es varu izdziedāt, kurā es varu izraudāt, jo mēs ne tikai runājam, bet arī raudam savā valodā. [..] Latviešu valoda ir mana automātiskā valoda, kurā es ar saviem bērniem gribu runāt. Es nevaru iedomāties ar saviem bērniem runāt angļu valodā. Runāt valodā, kurā es nevaru runāt kārtīgi, pateikt nepareizi un būt nesaprasta. Otrs, latviešu valoda ir ļoti skaista valoda, tā ir valoda, kurā runā Latvijā, un, ja mēs kādreiz braucam uz Latviju, es gribu, lai viņi [bērni] runā latviešu valodā, un arī viņi paši gribētu runāt un saprast.”* [NMV-4568]

Savukārt Anita Latviju atstājusi kā bērns 2000. gadu sākumā, pievienojoties mātei, kura uz Zviedriju devās darba meklējumos, bet vēlāk tur izveidoja jaunu

ģimēni ar vietējo iedzīvotāju. Anitas stāsts apliecina, ka latviešu valodas saglabāšanā un piederības sajūtas uzturēšanā liela loma bijusi gan mātes stingrajai nostājai, gan ciešām attiecībām ar radniekiem un draugiem, tajā skaitā regulārām vizītēm Latvijā: “*Kad es pārvācos, tas pirmais brīdis bija grūts. Es nemācēju [zviēdru] valodu, es nemācēju angļu valodu. Un viss bija jauns. Mamma bija ļoti stingra. Kad bijām mazi, mums bija jālasa grāmatas, lai latviešu valoda paliktos. [..] Mamma darīja visu, lai man turētos latviešu valoda. Arī es tādā ziņā esmu stingra, un, kad man būs bērni, es arī gribēšu, lai viņiem ir latviešu valoda. Tas ir kaut kas, ko var dabūt par velti, nevis atņemt.*” [NMV-4564]

Zīmīgi, ka Anita arī citā epizodē uzsver, ka viņa ir stingri nolēmusi latviešu valodu mācīt saviem bērniem, kad viņai tādi būs, jo vēlas saglabāt un nodot tālāk saikni ar savu dzimto zemi: “*Kad man piedzims bērni, viņi zinās, ka viņu mamma nāk no Latvijas un ka tur mums ir neliels īpašums. Svarīgi turēt tās saites, no kurienes mēs nākam, [sajust], ka tas kaut kādā veidā turpināsies. Kad man dzims bērni, tad viņi arī runās latviešu valodā. Varbūt ne tik perfekti, jo es arī sāku aizmirst un man ir jādomā zviēdriski. Taču svarīgi ir paturēt to, no kurienes mēs nākam.*” [NMV-4564]

Lai arī pašlaik Anita neplāno pārcelties (atgriezties) uz dzīvi Latvijā, viņa ar to saista iespējamus nākotnes plānus. Studiju laikā strādājot Latvijā un pamanot, viņasprāt, nepilnības vecāka gadagājuma cilvēku aprūpē, Anita nolēmusi kādreiz Latvijā pati atvērt veco ļaužu pansionātu un tur likt lietā iegūto pieredzi un zināšanas: “*Varbūt es nepārvāksos uz Latviju, es nebūšu tā, kas tur dzīvos, bet es gribu izdarīt kaut ko labu tajā valstī, no kurienes es nāku.*” [NMV-4564]

Gan dzīvesstāstu, gan iepriekš aplūkotā kvantitatīvo datu analīze atklāj, ka identitātes un piederības tēmas aktualizējas kā nozīmīgas arī jaunās emigrācijas stāstos. Emigrācijas situācija var piešķirt papildus dimensijas refleksijai par personas pašas identitātes izjūtu, attieksmi pret valodu, piederību kādai vietai u.tml. Respondenti atklāj, ka bieži šie jautājumi tiek padziļināti reflektēti tieši pēc bērnu piedzimšanas emigrācijā vai arī laikā, kad Latvijā dzimušais bērns ārzemēs uzsāk skolas gaitas. Kā tika analizēts iepriekš, migrācija parasti nav bijusi bērna izvēle (atsevišķos gadījumos gan izvēle par emigrāciju izdarīta bērna veselības problēmu risināšanas dēļ vai domājot par labākām izglītības iespējām bērniem), tādēļ vecāki jūtas atbildīgi, lai viņu izdarītās izvēles būtu ieguvums arī bērniem.

Diskusija **Discussion**

Nereti tieši bērni kļūst par sava veida starpniekiem starp vairākām kultūrām (*cultural brokers*) savai ģimēnei, jo viņi, iegūstot obligāto izglītību skolā, bieži arī ātrāk apgūst mītnes zemes valodu un iekļaujas jaunajā sabiedrībā (Sime & Fox,

2015). No otras puses, akcentējot valodas kā kultūras kapitāla vērtības nozīmi, dominējošās valodas apgūšana nodrošina jaunākajai paaudzei labākas sekmes izglītībā un augstāku konkurētspēju darba tirgū, jo valoda nav tikai komunikācijas līdzeklis, bet kalpo kā simboliskās varas instruments, radīta noteiktā kontekstā vai lingvistiskajos tirgos, kur tirgus īpašības nosaka lingvistiskā produkta vērtību, vērtējot dažus produktus augstāk nekā citus (Bourdieu, 1992). Un mītnes zemes dominējošā valoda pārsvarā ir ar augstāku “tirgus” vērtību.

Emigrantu vēlme uzturēt etnisko identitāti un dzimto valodu kā vērtību var nonākt pretrunā, īpaši jauniešu vidē, ar vēlmi piemēroties dominējošajai, t.i., mītnes zemes kultūrai, valodas videi. Emigrējušie vecāki ar bērniem bieži izjūt divējādu spiedienu: gan iekļauties jaunajā mītnes zemē, gan nepazaudēt saikni ar izcelsmes valsti. Īpaši emigrantu bērniem pieaugot var rasties personiskās un emocionālās krīzes, kad rodas nepieciešamība izvēlēties starp divām “konkurējošām” kultūrām (Mannitz, 2005). Identitātes veidošanās dažādās dimensijas var ietekmēt jaunākās paaudzes emigrantu psiholoģisko labklājību. Migrantu bērniem literatūrā bieži tiek piedēvēta salauzta (*fractured*) jeb mainīga identitāte, dalīta piederības sajūta, pretrunīga mājas izjūta (Kasinitz, 2008). Tomēr Daina Grosa norāda, ka, dzīvojot Eiropas Savienībā ar tās atvērtajām robežām, aizvien vairāk jāreķinās ar daudzvalodību ģimenē, un aicina mobilitāti un transnacionālo dzīvesveidu uztvert “nevis kā izcelsmes valstu valodu zuduma nolemību, bet drīzāk kā iespēju, kas diasporā dzīvojošajiem jānovērtē un jānodod tālāk” (Grosa, 2020, 54).

Tādējādi vecākiem un sabiedrībai ir izaicinājums, kā palīdzēt bērnam pielāgoties dzīvei vairāku valodu un kultūru vidē, neraisot konfliktus un problēmas identitātes veidošanās procesā, kā padarīt valodas un kultūras apguvi piemērotu un aizraujošu Latvijas bērniem, kuri dzimuši vai auguši ārpus tās. Risinājums meklējams, apvienojot ģimeņu individuālos pūliņus, sabiedrības atbalstu ar diasporas politikas realizāciju.

Secinājumi *Conclusions*

Pētījuma rezultāti liecina, ka vecākiem ir visnozīmīgākā loma gan bērna valodas apgūvē un uzturēšanā emigrācijā, gan arī etniskās identitātes kā vērtības apzināšanās un pārnese procesā. Latviešu izcelsmes vecāki emigrācijā paši apzinās un akcentē latviešu valodas apguves īpašo nozīmi bērnu latviskās identitātes uzturēšanā.

Etniskās identitātes un mantotās valodas saglabāšanā nozīmīga loma ir arī emigrantu bērnu piederības sajūtai gan jaunajai mītnes zemei ar tās valodu un tradīcijām, gan etniskajai dzimtenei un tās kultūrai, uzsverot, ka starp šīm abām piederības sajūtām un identitātēm pastāv konflikta riski. Piederības sajūta kā

viena no būtiskākajām dzīves vajadzībām ir atzīstama kā psiholoģiskās un fiziskās labklājības viens no nosacījumiem.

Summary

The aim of the research is to ascertain the language situation in the diaspora, explore practices and perspectives on sustaining Latvian language. The research focuses on analysis of parents' potentialities and motivation to maintain Latvian language to their children in emigration, as well as support preservation of Latvian culture in diaspora with the aim of strengthening the ethnic identity and the sense of belonging to Latvia. The paper uses a combination of a quantitative survey and in-depth interviews with the parents of children in diaspora. In the theoretical aspect, the research data is approached with reference to P. Bourdieu's view on language skills as linguistic capital, a form of cultural capital considering Latvian language as the heritage language of diaspora in host countries. Parent's attention to sustaining their heritage language in emigration is analysed in relation to children's identity formation, family communication and possible future career building. The research shows that parents play a big role in language acquisition and hold the main responsibility in the process of realizing ethnic identity as a value.

Pateicības Acknowledgments

Raksts tapis Latvijas Zinātnes padomes Fundamentālo un lietišķo pētījumu programmas finansēto projektu "Labklājība un integrācija migrācijas kontekstā" (LZP grants Nr. LZP-2018/1-0042) un "Atmiņu pārnese starp paaudzēm: naratīvā perspektīva" (LZP grants Nr. LZP-2018/1-0458), kā arī Latvijas Universitātes projekta "Kritiskā domāšana, inovācija, konkurētspēja un globalizācija" (AAP2016/B033) ietvaros.

Raksta autores pateicas visiem pētījumu dalībniekiem par atsaucību un veltīto laiku, daloties ar saviem stāstiem un informāciju, kas ir nozīmīga plašas sabiedrības aktuālo jautājumu labākai izpratnei.

Literatūra References

- Adsera, A. & Pytlikova, M. (2015). The role of language in shaping international migration. *The Economic Journal*, 125, F49–F81.
- Bialystok, E., & Feng, X. (2010). Language proficiency and its implications for monolingual and bilingual children. In A. Y. Durgunoglu and C. Goldenberg (eds.), *Language and Literacy Development in Bilingual Settings*. Cambridge University Press, 121-140.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1992). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.C. (1990). *Reproduction in education, society and culture (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

- Diskin, C. (2020). New Speakers in the Irish Context: Heritage Language Maintenance Among Multilingual Migrants in Dublin, Ireland. *Frontiers in Education*, 4, Article 163, 1-7. DOI: 10.3389/educ.2019.00163.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Goulbourne, H., Reynolds, T., Solomos, J. & Zontini, E. (2011). *Transnational Families: Ethnicities, identities and social capital*. London: Routledge.
- Grosa, D. (2020). Kādā valodā runā diaspora? Valodas situācijas dinamika. *Akadēmiskā Dzīve*, 56, 46–54.
- Hazans, M. (2015). Emigrācija no Latvijas 21. gadsimtā reģionu, pilsētu un novadu griezumā. No I. Mieriņa (red.), *Latvijas emigrantu kopienas: Cerību diaspora* (11–25). Rīga: LU FSI.
- Kamerāde, D. & Skubiņa, I. (2019). Growing Up to Belong Transnationally: Parent Perceptions on Identity Formation Among Latvian Emigrant Children in England. In R. Kaša & I. Mieriņa (eds.), *The Emigrant Communities of Latvia: National Identity, Transnational Belonging, and Diaspora Politics* (145–162). SpringerOpen.
- Kārklīņa, I. & Kamerāde, D. (2015). “*Nenāc manā istabā, es nesaprotu latviski*”: Latvijas emigrantu bērnu valodas un identitātes veidošanās. LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Pieejams: http://fsi.lu.lv/userfiles/file/ESF_Latvijas_emigrantu_kopienas/Ex-ante/FSI_Karklina_Kamerade_Emigrantu_bernu_valoda.pdf.
- Kasinitz, P. (2008). Becoming American, becoming minority, getting ahead: The role of racial and ethnic status in the upward mobility of the children of immigrants. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 620, 253–269.
- Kipp, S., Clyne, M. & Pauwels, A. (1995). *Immigration and Australia's language resources*. Canberra: Australian Government Publishing Service.
- LR Saeima. (2018). Diasporas likums. Latvijas Vēstnesis (14.11.2018.) Nr. 225. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302998> (03.01.2021.).
- LR Saeima. (1994). Pilsonības likums. Latvijas Vēstnesis (11.08.1994.) Nr. 93. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums>.
- Lulle, A. & Kļave, E. (red.) (2015). *Radot iespējas attīstībai: diasporas bērnu un jauniešu izglītība*. Rīga: LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs.
- Mannitz, S. (2005). Coming of Age as ‘The Third Generation’: Children of Immigrants in Berlin. In J. Knörr (ed.), *Childhood and Migration: From Experience to Agency* (23–50). Bielefeld: Transcript Verlag.
- Mieriņa, I. (2016). *Bērnu valodu prasme un latviešu valodas zudums/zuduma intensitāte jaunajās mītnes zemēs*. Pieejams: <https://migracija.lv/publikacijas/b%C4%93rnu-valodu-prasme-un-latvie%C5%A1u-valodas-zudums-zuduma-intensit%C4%81te-jaunaj%C4%81s-m%C4%ABtnes-zem%C4%93s/>
- Mieriņa, I., Koroļeva, I., Jansone, R. & Grosa, D. (2020). *Latviešu valoda diasporā: situācijas izpēte*. Analītisks pārskats par pētījuma rezultātiem. LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Nesteruk, O. (2010). Heritage language maintenance and loss among the children of Eastern European immigrants in the USA. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 31 (3), 271–286.
- Polinsky, M. & Scontras, G. (2019). Understanding heritage languages. *Bilingualism: Language and Cognition*. DOI: 23. 10.1017/S1366728919000245

- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Rothman, J. (2009). Understanding the nature and outcomes of early bilingualism: Romance languages as heritage languages. *International Journal of Bilingualism*, 13(2), 155–163.
- Saulītis, A. & Mieriņa, I. (2015). (Ne)pastāvošās Latvijas emigrantu kopienas ASV. No I. Mieriņa (red.), *Latvijas emigrantu kopienas: Cerību diaspora* (161–179). Rīga: LU FSI.
- Sayad, A. (2004). *The Suffering of the Immigrant*. Cambridge: Polity Press.
- Sime, D., & Fox, R. (2015). Home abroad: Eastern European children's family and peer relationships after migration. *Childhood*, 22(3), 377–393.
- Sime, D. (2018). Belonging and Ontological Security Among Eastern European Migrant Parents and Their Children. *Central and Eastern European Migration Review*, 7(1), 35–53. DOI: 10.17467/ceemr.2018.05.
- Skrbiš, Z. (2008). Transnational Families: Theorising Migration, Emotions and Belonging. *Journal of Intercultural Studies*, 29(3), 231–246. DOI:10.1080/07256860802169188.
- Van Deusen-Scholl, N. (2003). Toward a definition of heritage language: sociopolitical and pedagogical considerations. *Journal of Language, Identity & Education*, 2(3), 211–230. DOI: 10.1207/S15327701JLIE0203_4
- Zschomler, S. (2019). Language Is Your Dignity: Migration, Linguistic Capital, and the Experience of Re/De-Valuation. *Languages* 2019, 4(3), 64.